

פרופ' עלית אולשטיין:

חשיבות ידע מילים לשליטה אוריינית

מכללת לוינסקי ת"א, אסרו חג פסח תשע"א

נושאי הרצאה:

- אוריינות
- ידע מילים
- אסטרטגיות בהבנת הנקרא
- למידה והוראת מילים

אוריינות

ההגדרה הקלאסית: האדם האורייני הוא בן תרבות השולט בטקסטים קלאסיים, יודע להציג עניינים בכתב ובעל פה באופן משכנע ובהיר...

ההגדרה המקובלת כיום: אוריינות היא יכולתו של האדם להשתמש בשפה לצרכי למידה, נגישות למידע, השתתפות באירועי שיח, מילוי צרכים חברתיים ואישיים שונים התואמים את הסביבה והתרבות בהן נמצא האדם.

האוריינות בחברה ללא שפה כתובה מתמקדת בשפה הדבורה ולכן לא מדברים רק על קריאה וכתובה. בחברה המערבית האוריינות מעוגנת בשפה הכתובה. האוריינות דורשת ידע למידה וכישורים. בית הספר אמור לקדם את האוריינות...

חוסר ברמה אוריינית הולמת עלול לחסום מוביליות חברתית.

אוריינות בהגדרה מחודשת: היכולת להשתמש שימוש מושכל בשפה הדבורה והכתובה במגוון נושאים וסוגות על פי צרכים אישיים או קבוצתיים.

ידע מילים והבנת הנקרא

- זיהוי מילים (צורה ומשמעות) היא פעילות קוגניטיבית מרכזית בתהליכי הבנת הנקרא.
- ההבנה המלאה של הטקסט כולל הבנת המסר תלויה בזיהוי נכון של מילים.
- תלמידים המתקשים בקריאה סובלים לרוב ממגבלות באוצר המילים או בקושי בזיהוי מילים בטקסט.
- מעבר לזיהוי המילה, הקורא חייב להיות מסוגל להתאים את משמעות המילה שזיהה לטקסט ולהקשר. זוהי כשירות מיוחדת שאדם מפתח תוך כדי קריאה.
- מחקרים רבים מצאו מתאם בין ידע מילים והבנת הנקרא.

מאפייני המילה (בתכנון תכ"ל צריך לקחת בחשבון את כל קבוצות המילים האלה.)

- מילות תוכן לעומת מילים נושאות פונקציות דקדוקיות: שמות עצם, פעלים, תארים לעומת מילות יחס, קשרים, אותיות מש"ה וכל"ב וכו'. (את מילות התוכן אנו מרחיבים במשך כל החיים.)
- מילים תואמות משלב, כמו "להפסיק" לעומת "לחדול"

- מילים עם משמעות מוחשית לעומת מילים בעלות משמעות מופשטת (דורשות הרבה הבנה מעבר למה שיש במילה הכתובה).
- מילים שכיחות לעומת מילים נדירות
- מילים מן המאגר הקוגניטיבי-לימודי המכונה גם "המילון האקדמי" (כמו להבחין, להכליל).

ידע מילה (מאגר המילים היצירתי, שבו ישתמש התלמיד באופן יצירתי ופעיל)

- לבטא את המילה
- להשתמש בה בהקשר מתאים בשיח דבור
- לכתוב אותה
- להשתמש בה בהקשר בשיח כתוב
- מודעות לגבולות המשמעות שהיא נושאת (כמו משלב)
- היכרות עם מילים אחרות אשר מופיעות בקולקציות עם המילה (למשל אפשר לומר רעיון חשוב/תורם/מעניין וכו', אך "רעיון חמוד" יישמע מוזר).

ידע ברמת הבנת המילה ("מאגר ההבנה" והוא גדול יותר מהמאגר היצירתי)

- יכולת לזהות מילה בהקשר (קורא ומבין אותה היטב).
- יכולת להבין את המילה כאשר היא נאמרת
- יכולת להבין את המילה כאשר היא כתובה

המילון המנטלי

- "רוחב הידע" – מהו מספר המילים שאדם יודע ברמת ביצוע וברמת הבנה.
- "עומק הידע" – באיזו מידה הידע כולל היכרות עם ההשתמעויות השונות בהקשרים שונים, העדפות של משלב, אמירות מיוחדות וכו'.

אסטרטגיות הבנה

מלמעה למטה:

- גיוס ידע עולם רלוונטי (באופן טבעי)
- גיוס ידע פרגמטי הקשור לשיח (שבין הקורא לטקסט) – 3 רכיבים: הכותב, הטקסט והקורא.
- התאמת ההקשר להשערות.

מלמטה למעלה (מתוך הטקסט, עבודה עם הטקסט כפי שהוא):

- גיוס ידע לשוני
- גיוס ידע אורתוגראפי או פונטי.

הוראה ולמידת מילים

- למידה אקראית היא חשובה מאוד, למרות שאין לנו שליטה עליה. היא מאפשרת לכל אחד לבנות את המאגר הפרטי שלו.

- למידה מכוונת היא לפעמים קצרת מועד.
- שימוש חוזר במילה ובמשפחת המילים מאותו השדה הסמנטי מחזק את השליטה בידע בכלל ובעיקר בידע יצירתי.
- (בארה"ב הוחלט שבמשך שנה"ל יקפידו ללמד 130 מילים מן המילון האקדמי – 5 מילים בשבוע. כל המורים ישתמשו במשך השבוע בכל המילים בצורה מכוונת, וביום שישי יהיה שימוש בכתב וכן הערכה ומבחן.)
- חשוב שהלומד יפגוש וישתמש במילה בכל אופניות השפה: הבעה בע"פ, הבנת הנשמע, הבנת הנקרא והבעה בכתב.
- האחריות ללמידה נחלקת בין המורה לתלמיד. (חייבים לגייס את התלמידים שייקחו אחריות מסוימת על הלמידה.)

הלומד מילים חדשות

- חייב לקרוא הרבה. הקריאה היא המקור הטוב ביותר להרחבה ולהעמקה של המילון האישי.
- צריך לחשוב על מילים ולמצוא את הדרך האישית לזכור אותן.
- צריך ללמוד להשתמש במילון מתאים לו.
- צריך לתרגל שימושים שונים של מילה באמצעות כתיבה, עריכת פרויקט ושיחה בע"פ.
- צריך למצוא דרך ללמוד את המילים: בכרטיסיות, במחברת, במחשב, בתשבצים (לתת תשבץ מלא והתלמידים יחברו את ההגדרות.)

בכיתה

- לדיון בכיתה יש שתי מטרות חשובות: העמקת הידע של התוכן הנלמד ופיתוח יכולת חשיבה, טיעון, הבאת סימוכין וכו'.
- גם מבחינה לשונית ישנן שתי מטרות: שימוש נכון בשפה ובמיוחד במילים הנלמדות ויכולת לתקשר ולהציג עמדות ורעיונות.
- על מנת לזמן גם למידה אקראית וגם למידה מכוונת, פיתחו את "השיח האחריותי" המעודד את כל המשתתפים ליטול חלק בתהליך השגת המטרות שהוזכרו לעיל. (ללומדים ולמורים יש תפקידים ומחויבויות.)

תכנון השיעור

- מקור מצוין למילים חדשות הם קטעי קריאה.
- חשוב שהמורה תסמן (לעצמה) מילות מפתח.
- את מילות המפתח ניתן ללמד וללמוד לפני הקריאה הראשונה בפעילות מטרימה.
- בקטע אפשר להצביע על מילים שמובנות מתוך הקשר מעבר למילות המפתח. מילות המפתח יופיעו בשאלות ובדיון הנוגע לקטע.
- לפעילויות נוספות – צריך להחליט מה יהיה במאגר היצירתי ומה במאגר ההבנה.